

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Vanhala-Aniszewski, Marjatta

Title: Kyllä, venäjä opettaa

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Vanhala-Aniszewski, M. (2014). Kyllä, venäjä opettaa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 13.3.2014(Maaliskuu 2014). <http://www.kieliverkosto.fi/article/kylla-venaja-opettaa/>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Kyllä, venäjä opettaa

Marjatta Vanhala-Aniszewski

Venäjän kielen ja kulttuurin oppiaine osana Jyväskylän yliopiston kielten laitosta kouluttaa kielen opettajia ja muita kieliasiantuntijoita kuten tutkijoita, toimittajia, tiedottajia, kielenhuoltajia, kielikonsultteja jne. Vastuu koulutuksesta on suuri, sillä yliopiston tehtävänä on antaa korkeinta ja tieteelliseen tutkimukseen pohjautuvaa kielten opetusta. Niinpä onkin tärkeää pohtia, mitkä ovat ne taidot, jotka tämän päivän nopeasti muuttuvassa maailmassa ovat relevantteja ja millaisille venäjän kielen asiantuntijoille on tulevaisuudessa tarvetta.

Kieliasiantuntijan kulttuurintuntemus

Venäjää puhuvien yhteisöjen, kulttuurien tapojen ja historian tuntemus on keskeinen osa kieliasiantuntijan koulutusta kielitaidon ja kielitiedon kehittämisen lisäksi. Venäjän ja sen kulttuurin tuntemus onkin tuonut venäjän opetukseen uudenlaisia haasteita, sillä nuorimmille opiskelijoille jo Neuvostoliitto on lähes tuntematon käsite muulla kuin nimen tasolla. Kuitenkin tulevat asiantuntijat joutuvat työssään alati tekemisiin sellaisen tausta- ja lähdemateriaalin kanssa, joka sisältää runsaasti viittauksia kyseiseen ajanjaksoon, sen tapahtumiin, henkilöihin ja henkiseen ilmapiiriin.

Käytännön kielitaidon ja kulttuurintuntemuksen lisäksi yliopistosta valmistuvalta kieliasiantuntijalta odotetaan syvällisiä teoreettisia valmiuksia analysoida kielellisiä tuotoksia. Keskiöön nousevat nimenomaan kulttuuriset tekstinymmärtämisen ja tekstin analyysin taidot, sillä kieliasiantuntijan on kyettävä tulkitsemaan ja arvioimaan kriittisesti mitä erilaisimpia niin painettuja kuin sähköisessä muodossa esitettyjä tekstejä. Hänen edellytetään tekevän luotettavia synteesejä siitä, miksi kieltä käytetään tietyllä tavalla, millaisia merkityksiä tekstiin kätkeytyy, miten tekstiin vaikuttavat sen tuottamisen ja vastaanottamisen konventiot ja kontekstit, kenelle teksti on itse asiassa tarkoitettu jne. Jos meillä Suomessa olisi hieman enemmän tämän tyyppistä analyysitaitoa ja -taitajia, niin tuskin päättäjämme ja heidän myötä rivikansalaiset säikähtäisivät pahaisesti aina, kun Venäjän poliitikot tai media mainitsevat jotain Suomesta.

Kielen analyysitaidot

Tulevan kieliasiantuntijan on siis hallittava välineet, joilla analysoida syvällisesti olemassa olevaa kieltä, siinä tapahtuneita ja tapahtuvia muutoksia ja niiden merkitystä kyseisessä kieliyhteisössä. Erityisen ajankohtaista ja välttämätöntä tämä on venäjän kohdalla, sillä se on parin viime vuosikymmenen aikana kokenut suuria muutoksia maan yhteiskunnallisten mullistusten seurauksena. Kielenkäyttö on sitten

neuvostoaikojen muuttunut ja vapautunut. Venäjällä ja etenkin Neuvostoliitossa on perinteisesti ohjailtu kielenkäyttöä ja oikeakielisyyden normit on pyritty määrittelemään virallisesti ”ylhäältä”. Kielen normisto on runoilijan Aleksandr Sergeevich Pushkinin – venäjän kirjakielen isän – ajoista lähtien pohjautunut parhaiden kirjailijoiden kieleen. Edelleenkin mm. venäjän kielioppien ja sanakirjojen esimerkit on useimmiten poimittu klassisesta kaunokirjallisuudesta.

Tänä päivänä kielimuodon sanelevat kuitenkin hyvin pitkälle Internet ja joukkotiedotusvälineet, joiden kielenkäyttöä Venäjällä kritisoidaan laajasti (Verbitskaia 2009). Edelleen kylläkin laaditaan oppaita ns. hyvän venäjän käyttämiseksi, mutta niiden vaikutus on heikko. Venäjän kielen laissa vuodelta 2005 kielletään mm. vieraskielisen sanan käyttö (mm. mainoksissa), jos vastaava omakin on olemassa. Käytännössä kuitenkin etenkin englannin kielestä olevien lainojen käyttö on runsasta. Mainosten lisäksi varsinkin tietotekniikka ja nuorisokulttuuri suosivat suoraa lainoja. Sinänsä tässä ei ole mitään uutta, sillä venäjä on aina hyvin auliisti kartuttanut sanastoaan lainasanojen kautta, jotka se on ajan mittaan enemmän tai vähemmän sulauttanut oman järjestelmänsä mukaisiksi. Lainasanojen vyöry näkyy mielenkiintoisina tapauksina, joissa korvataan aiemmin lainattuja ja kieleen jo kotiutuneita vierassanoja uusilla lainasanoilla: esimerkiksi 1700-luvulla saksasta lainatun *buterbrodin* tilalle on pyrkimässä *sendvich* ja ranskasta aikoinaan venäjään lainatun *ekran*-sanan asemesta on alettu käyttää sanaa *displei*. (Valgina 2003, 108.)

Globalistuvassa maailmassa mediatekstit ovat yksi sosiokulttuuristen muutosten herkkä mittari, minkä vuoksi ne ovat arvokas materiaali, kun halutaan seurata sekä kielessä että yhteiskunnassa tapahtuvaa kehitystä. Olen soveltanut ja myös ohjannut useita opinnäytteitä, jotka ovat pohjautuneet kriittisen diskurssianalyysin teoriaan. Tärkeä lähtökohta tällaisessa lähestymistavassa on, että kielen (ja koskee erityisesti median kieltä) katsotaan paitsi heijastavan sosiaalista todellisuutta, ympäröivän maailman asioita ja ilmiöitä, myös rakentavan tätä maailmaa. Kieltä ja sen kautta merkityksenantoa tarkastellaan valintojen ja vaihtoehtojen näkökulmasta. Tavoitteena on selvittää, mitä kielellinen rakenne ilmaisee, minkä merkityksen juuri sen käyttö kyseisessä puhetilanteessa antaa verrattuna johonkin toiseen mahdolliseen muotoon, mitä se kertoo puhujasta jne.

Mediatekstin analyysissä merkittäväksi nousee esimerkiksi se, miten teksteissä ilmenee kielen ja vallankäytön kielen, identiteettien ja sosiaalisten rakenteiden ja tapahtumien välinen suhde. Valta ei tässä yhteydessä luonnollisestikaan tarkoita pelkästään poliittista valtaa vaan myös kansalaisen arkipäivää ja sitä, miten kielen valta vaikuttaa hänen jokapäiväiseen elämäänsä. Mediakieltä analysoitaessa onkin tärkeää muistaa, että tekstintuottajan kielelliset valinnat – esimerkiksi passiivin käyttö vastuullista tekijää tai puhujaa etäännyttämässä – voivat pitää sisällään piilomerkityksiä, jotka ovat kieleen luonnollistuneet ilman, että me sitä tiedostamme. Kieliasiantuntijan tulee pureutua juuri näihin piilomerkityksiin, joiden ajatellaan olevan sosiaalisia ja kulttuurisia. Kuten tunnettua, yksi tämän ajan suosituista keinoista vaikuttaa lukijaan ja välittää samalla piilomerkityksiä on viihteen keinot, jotka hämärtävät rajaa yleisen ja yksityisen välillä. Myös venäläinen mediateksti on länsimaisen median tapaan voimakkaasti viihteellistynyt, kaupallistunut ja tuttavallistunut.

Mediakielen tutkimusta – venäläiset naispoliitikot

Esittelen seuraavaksi pari esimerkkiä mediakielen tutkimuksestani. Tarkastelin taannoin (Vanhala-Aniszewski 2008) venäläisen median luomaa kuvaa naispoliitikoista. Taustaksi kerrottakoon, että naisten osuus valtion viroista Venäjällä on 56 % ja kunnallisista viroista jopa yli 70 %, niin siitä huolimatta duumassa heitä on vain 14 % (vuonna 2007) ja hallituksessa vain 2 %. Kuitenkin 68 % venäläisistä hyväksyy naisten osallistumisen politiikkaan ja 67 % haluaisi heidän osallistuvan siihen miesten rinnalla tasa-arvoisesti. (Levada 2008.)

Tutkimustulosten pohjalta naispoliitikoista piirtyy melko konservatiivinen kuva: stereotyyppisesti he sopivat

parhaiten sosiaali- ja perhepolitiikan edustajiksi. Jopa niin, että heidän *kuuluu* hoitaa sosiaalisia kysymyksiä, koska heille on ominaista *myötätunto* (mainittiin useassa tekstissä). Naispoliitikkojen luonteenpiirteitä luonnehditaan yleensä positiivisesti: nainen on sitkeä (*nastyrnaia*), vahva (*sil'naia*), päättäväinen (*reshitel'naia*). Teksteissä kiinnitetään varsin usein huomiota ulkonäköön: naispoliitikot ovat lähes poikkeuksetta tyylikkäitä (*stil'nye, glamurnye*), ja usein heihin liitetään attribuutti 'kauniimman /heikomman sukupuolen edustaja' (*predstavitel'nitsa slabogo/prekrasnogo pola*). Kaiken kaikkiaan heidän poliittisia saavutuksiaan ei juurikaan tuoda esiin (poikkeuksen muodostaa nykyinen Venäjän liittoneuvoston ylähuoneen puhemies Valentina Matvienko). Näin media tahtoen tai tahtomattaan vahvistaa naisen toiseutta politiikassa ja ehkä laajemminkin yhteiskunnassa.

Mihail Gorbatshev

Toisessa tutkimuksessa (Vanhala-Aniszewski, Siilin 2013) tarkastellaan kuvaa Mihail Gorbatshevistä venäläisissä lehdissä vuosina 2000–2009. Aineisto oli laaja (yhteensä n. 3000 artikkelia) ja se koottiin seitsemästä laajalevikkisestä ja erilaisia poliittisia suuntauksia edustavasta lehdestä. Vuonna 2000, kun ensimmäiset aineiston artikkelit julkaistiin, oli kulunut 15 vuotta perestroikan alkamisesta. Siitä huolimatta mediassa oli edelleen menossa Gorbatshevin, Neuvostoliiton ensimmäisen ja viimeisen presidentin, politiikan arviointi. Suhtautuminen häneen on vaihtelevaa: pääasiassa neutraalia tai kielteistä ja vain vähäisessä määrin myönteistä. Samaa todistaa tunnettu sosiologinen Levada-tutkimuskeskus, jonka mukaan vielä vuonna 2010 lähes 41 % haastatelluista suhtautui Gorbatsheviin neutraalisti ja 38 % hyvin kielteisesti. Jopa 60 % oli sitä mieltä, että Gorbatshev on saanut aikaan enemmän harmia kuin hyvää. (Levada 2011.) Edes kylmän sodan lopettaminen ja demokraattiset vapaudet (lähinnä sananvapaus), joista Gorbatshevia lännessä kiitetään, eivät saa pisteitä haastatelluilta. Pahin syytös häntä kohtaan on edelleen Neuvostoliiton hajottaminen ja sen seurauksena suurvalta-aseman menetyks.

Median ja siis venäläisten näyttää olevan vaikea ymmärtää Gorbatshevin jatkuvaa suosiota lännessä (hänhän oli etenkin Thatcherin, Reaganin ja Kohlin hyvä ystävä). Hän on ollut presidenttivuosien jälkeenkin hyvin aktiivinen entisten länsimaisten johtajien tapaan, mikä on uutta Venäjällä. Media tuntuu olevan ymmällään, miten suhtautua häneen, koska hän on maassa ensimmäinen korkean tason poliitikko, joka on yleensä jäänyt eläkkeelle ja on vieläkin hyvin aktiivinen toimija. Gorbatsheville ei yksinkertaisesti ole ollut Venäjällä roolimallia. Hän on muutenkin monessa suhteessa poikkeuksellinen venäläinen johtaja, joka osaa hyvin kieliä (ensimmäinen neuvostojohtaja, joka puhui julkisesti vieraita kieliä), seurustelee sujuvasti ja on ystäväystynyt länsimaisten kuuluisien filmitähtien kanssa, mainostaa länsimaisia tuotteita (Luis Vuittonin laukut, Pizza Hut, Swiss Railways). Vuittonin mainokseen viitaten *Novye Izvestiia* kirjoittaa sarkastisesti, että Gorbatshevilla on siinä kainalossaan *neiadernyi chemodanchik* 'ydinaseeton salkku'.

Analysoidut tekstit osoittavat kielen tasolla monia mielenkiintoisia seikkoja. Itse Gorbatsheviin ja hänen aikaansa liitetään paljon uudissanoja ja käsitteitä, jotka luonnollisesti toistuvat analysoiduissa teksteissä: *perestroika, glasnost, konsensus, uskorenie* 'nopeuttaminen' jne. Hänen persoonastaan annetaan varsin neutraali kuva, mutta joitakin luonnehdintoja voi pitää hyvin värikkäinä. Niinpä toimittajien mukaan hän on *kovarnyi* 'petollinen', *tragicheskaja figura* 'traaginen hahmo', hänellä on 'seikkailijaluonne' (*avantiurnyi harakter*). *Sovetskaia Rossiia* pitää häntä 'Juudas-petturina' (*predatel' Iuda*). Humoristinen on luonnehdinta, jonka mukaan hän on 'oikea rokkipresidentti' (*samyi rok-n-rollnyi prezident*). Scorpionshan vieraili juuri Gorbatshevin kutsusta Venäjällä.

Tapaus Greenpeace ja Sini Saarela

Syksyn 2013 ajankohtainen puheenaihe oli Greenpeacen ja mm. Sini Saarelan toiminta Venäjän arktisilla vesillä. Niinpä on mielenkiintoista tutkia, miten suomalaisaktivistista kirjoitettiin Venäjän lehdistössä.

Pääosin kirjoittelu on neutraalia, mutta myös kriittisiä äänenpainoja sekä Greenpeacen että venäläisten päättäjien roolista nousee esiin. Viimemainittuja arvostelee kärkkäästi mm. yhteiskunnallinen sanomalehti *The New Times*, jonka mukaan arktisella alueella *miljoonat dollarit hukkuvat jäiden alle ja arktiisten alueiden valtaamisesta on tulossa uusi BAM* (neuvostoaikainen valtava ja osin vieläkin keskeneräinen Itä-Siperian rautatiehanke).

Osa lehdistä näkee Greenpeacen toiminnan venäläisvastaisena. Näin tekee mm. *Granitsa Rossii* (rajavartioston lehti), jonka mukaan kyseinen Greenpeace-operaatio on rikkonut Venäjän lakeja ja sen tarkoitus on saattaa Venäjän järjestysvalta huonoon valoon muun maailman silmissä. Aktivisteja luonnehditaan hyökkääjiksi ja valepukuisiksi (*samozvannye*) luonnon puolesta taistelijoiksi. *Samozvannye*-käsitteen käytöllä viitataan Venäjän tärkeisiin historiallisiin tapahtumiin, jotka puolestaan ovat olleet keskeisiä venäläisen kansallistunteen rakentamisessa.

Itse Sini Saarelasta kirjoitetaan varsin neutraalisti. Häneen liitetään määritteitä *aktivisti*, *Suomen kansalainen*, *vuorikiipeilijä* (ikään kuin se olisi hänen ”ammattinsa”, mikä tavallaan ”selittää” hänen toimintaansa). Häntä ei moitita, vaan kirjoittelun sävy on toteava, jopa ymmärtävä. Lehdissä ollaan muun muassa huolissaan, saako hän tarvitsemansa lääkkeet. Häntä puhutellaan tuttavallisesti myös pelkällä etunimellä *Sini*. Mainitaan, että Siniä puolusti hänen 90-vuotias mummonsansa – viittaus perheeseen ja etenkin isovanhempiin pehmentää ja inhimillistää. Venäläisessä kulttuurissa *babushkalla* on edelleen keskeinen ja arvostettu asema.

Lopuksi

Mediatutkimuksen tekee merkitykselliseksi se, että media ikään kuin antaa meille luettelon asioista, jotka ovat venäläisille merkityksellisiä: mediatekstien analyysi opettaa, mitä arvoja, uskomuksia ja asenteita venäläisessä yhteiskunnassa pidetään tärkeinä ja mitä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä piilee niiden ilmaisemiseen käytettyjen kielellisten rakenteiden taustalla. Tällaisen tutkimuksen kautta on mahdollista lisätä rationaalista ymmärrystä itäistä naapuria kohtaan. Jotta tällaista tutkimusta olisi saatavilla, tarvitaan venäjän kielen asiantuntijoiden koulutusta ja osaajia Suomessa.

Artikkeli pohjautuu jäähyväisesitelmään Jyväskylän yliopistossa 27.11.2013.

Kirjoittaja on venäjän kielen ja kulttuurin emerita professori Jyväskylän yliopistossa.

Lähteet

Jaakkola, H. 2000. Kielitiedosta kielitaitoon. Teoksessa P. Kaikkonen & V. Kohonen (toim.) *Minne menet, kielikasvatus? Näkökulmia kielipedagogiikkaan*. Jyväskylän yliopisto: Opettajankoulutuslaitos 147, 145–256.

Levada 2008 = Zhenshchiny v politike. Analiticheskii tsentr Iurii Levady.
<http://www.levada.ru/press/2008030605.html>

Levada 2011 = Epokhi x zhizni strany: Yel'tsin, Gorbachev, Brezhnev.
<http://www.levada.ru/26-01-2011/epokhi-v-zhizni-strany-eltsin-gorbachev-brezhnev>

Valgina, N.S. 2003. *Aktivnye protsessy v sovremennom russkom iazyke*. Moskva: Logos.

Vanhala-Aniszewski, M. 2008. Sil'naia, nastyrnaia – i nariadnaia. Reprezentatsiia zhenshchiny-politika v sovremennykh rossiiskikh SMI. Teoksessa J. Lindstedt, A. Chesterman, J. Nuorluoto, M. Kopotev, A. Laamanen, A. Nikunlassi, J. Papinniemi, P. Pesonen & J. Viimaranta (toim.) *Liubov' k slovu. Festschrift in Honour of Professor Arto Mustajoki on the Occasion of his 60th Birthday*. Helsinki: Department of Slavonic and Baltic Languages and Literatures, 430–438.

Vanhala-Aniszewski, M. & L. Siilin. 2013. The Representation of Mikhail Gorbachev in the Twenty-first Century Russian Media. Teoksessa L. Holmes (toim.) *Europe-Asia Studies* Vol. 65, No 2, 221–243. Glasgow: Routledge, Taylor & Francis Group.

Verbitskaia, L.A. 2009. *Pochemu vse opolchilis' na etot "iogUrt"?!*
<http://rusk.ru/newsdata.php?idar=184779>